

STRESZCZENIE

Teonimia słowiańska. Analiza formalna i semantyczna

Michał Łuczyński

Rozprawa jest poświęcona etymologii oraz formalnej i semantycznej klasyfikacji nazw mitologicznych poświadczonych w najstarszych źródłach historycznych dotyczących wierzeń pogańskich Słowian. Na użytek niniejszej pracy termin 'teonim', 'teonimia' użyty jest w znaczeniu 'nazwa bóstwa wyższego rzędu' i 'system takich nazw'.

Praca składa się z czterech części. We Wstępie zawarte zostały przegląd literatury przedmiotu na temat przechrześcijańskiej religii i mitologii Słowian z punktu widzenia językoznawstwa oraz krytyczna rewizja najnowszych studiów nad etymologią nazw bóstw słowiańskich. Rozdział drugi jest zarazem główną częścią rozprawy. Część trzecia zawiera analizę zebranego materiału. Pracę kończy podsumowanie zawierające wnioski i problemy do dalszych badań.

Dostępna literatura przedmiotu wskazuje, że wiele ze starosłowiańskich teonimów i epitetów uchodzi za nazwy niejasne. Próby wyjaśnienia etymologii nazw bóstw słowiańskich oraz ich genezy (irańskiej bądź innej niesłowiańskiej) podejmowane były przez wielu autorów, jednak z różnym skutkiem. Wydaje się, iż główny problem dotyczy metodologii badań etymologicznych. Wielokrotnie daje się zauważyć słabość niektórych analiz i interpretacji etymologicznych, prowadząca do błędnych wniosków. Na przykład wiele uwagi przykłada się w literaturze do kwestii silnych irańsko-prasłowiańskich relacji w zakresie wierzeń religijnych, odzwierciedlonych jakoby w nazewnictwie mitologicznym. W świetle ostatnich badań struktura formalna i semantyka starosłowiańskich teonimów, takich jak Perun, Weles, Daźdbog, Swarōżyc, Simargł lub Chors, jawi się jako aktualny problem badawczy. Klucz do jego rozwiązania leży, naszym zdaniem, w aplikacji odpowiedniej metodologii i rewizji całej literaturze naukowej poświęconej temu zagadnieniu.

Niniejsza rozprawa dyskutuje m.in. etymologie słowiańskich bóstw zawarte w pracy „Mitologia słowiańska i polska” polskiego slawisty i filologa Aleksandra Brücknera. W licznych pracach autor ten położył podwaliny pod ściśle naukową analizę językową interesujących nas tu nazw. Brückner wyłożył swoje poglądy w książkach, których 267

pierwsze wydania miały miejsce w 1916 i 1924 r. Autor pracy zwraca m.in. uwagę na fakt, iż interpretacje Brücknera zostały na ogół poddane krytyce lub wręcz zignorowane przez szereg badaczy, w tym m.in. przez Vatroslava Jagića, który określił go jako „słowiańskiego nacjonalistę”. W rzeczywistości jednak prace Brücknera charakteryzowały się w pełni nowoczesnym podejściem do analizy etymologicznej. Brücknera był zwolennikiem wyprowadzania słowiańskich nazw z języków słowiańskich i w swej działalności naukowej zwalczał teorię o zapożyczeniach w słowiańskim słownictwie religijnym. Późniejsi badacze na ogół godzili się na wyodrębnianie nazw mitologicznych pochodzenia irańskiego i tych o rodzimej genezie, podczas gdy Brückner przyjmował słowiańskie pochodzenie wszystkich teonimów.

Celem niniejszej pracy jest interpretacja etymologiczna i semantyczna nazw bóstw słowiańskich wymienianych w pracach Brücknera. Praca zawiera również przegląd stanu badań i próbę krytycznej rewizji nowszych i starszych hipotez. Poglądy Brücknera dotyczące nazewnictwa mitologicznego zostały skonfrontowane z aktualnym stanem badań nad starosłowiańską teonimią.

Analizie i interpretacji etymologicznej zostały poddane teonimy słowiańskie zarejestrowane w źródłach staroruskich, takich jak Powieść minionych lat czy Słowo o wyprawie Igora, a także wielu innych, oraz łacińskich kronikach i innych tekstach (np. Historii Duńczyków Saxo Grammatyka, Kroniki Słowian Helmonda, Roczników Jana Długosza itd.).

Zebrany materiał nazewniczy został podzielony ze względu na język na 6 grup: nazwy staroruskie, staropołabskie, staropolskie, staroczeskie, starołużyckie i starobułgarskie. W części zasadniczej rozprawy dyskutowane są tradycyjne interpretacje i proponowane nowe etymologie wybranych nazw postaci mitologicznych w j. słowiańskich. Podejmowana jest problematyka nominacji i klasyfikacji formalnej teonimów, które tworzą różne typy nominatywne (np. deadjectiva lub złożenia). Szczególnie duży nacisk został położony na kwestię genetycznej klasyfikacji nazw (irańskiej, słowiańskiej ew. bałto-słowiańskiej).

W Podsumowaniu sformułowany jest wniosek o słowiańskim pochodzeniu słowiańskiej teonimii. Przeprowadzona analiza nie potwierdza hipoteza o zapożyczeniu z irańskiego lub innych języków teonimów słowiańskich – zarówno Chors, jak i Simargl (lub raczej Sim i Rgieł) i inne nazwy dotychczas uważane za iranizmy (np. Stribog, Daźbog) mają zadowalającą etymologię słowiańską. Hipoteza o silnych wpływach

irańskich w prasłowiańskim słownictwie dotyczącym kultury duchowej i mitologii, zwłaszcza teonimii, można więc zweryfikować negatywnie. Analiza zgromadzonego materiału wspiera pogląd Aleksandra Brücknera o braku zapożyczeń z irańskiego w nazewnictwie mitologicznym Słowian. W pracy podjęto próbę uzasadnienia tezy, iż etymologicznie słowiańskie teonimy są w pełni objaśnialne i niewątpliwie utworzone od podstaw prasłowiańskich. Ich pogłębiona analiza etymologiczna pozwala przyznać rację Aleksandrowi Brücknerowi w jego krytycznym stanowisku wobec irańskiej genezy części teonimów słowiańskich.